

СЕЛЕКТИВНИ ПОГЛЕД НА АКТУЕЛНИ МАКРО И МИКРОЕКОНОМСКИ СТАТУС ПРИВРЕДЕ СРБИЈЕ

Садржај: Србија не поседује поуздан концепт политике привредног развоја. Тачније речено, готово у потпуности се спроводи неокласични модел развоја, са свим његовим негативним последицама по Србију што захтева висок, стабилан и одржив привредни раст на дуг рок. Србији је потребна макроекономска стабилност, флексибилнија монетарна политика, реформа банкарског система, као и оснивање специјализованих домаћих банака, затим, подстицање развоја малих и средњих предузећа (МСП) нарочито у сектору пољопривреде, металоперађивачком и сектору одеће, туризму и грађевинарству, као и подстицање пољопривредне производње и њене међународне конкурентности стварањем кооператива у мешовитом власништву државе и приватног сектора, повећања фарми, испуњења међународних стандарда, заштите постојећих географских порекла и трговачких имена и обезбеђење извозних премија. Будући да је Србија у групи касноиндустријализирајућих земаља потребно је да се оствари виша стопа продуктивности у односу на *технолошку границу*, с тим да ће *gap* и даље бити велики. Због тога држава мора да сакупи средства за субвенционирање извоза, преипитујући постојеће и вршећи одабир нових трговинских партнера и пратећи извознооријентисану стратегију. У односу на стране директне инвестиције (СДИ), мора се направити избор да би се сакупила неопходна средства уз очување националне стратегије привредног развоја. Неолиберална политика ММФ-а у великој мери утиче на наш привредни развој и Србија мора понудити сопствена решења и програме у циљу избегавања пројеката ММФ-а. Процес интеграције у ЕУ се мора испитати у смислу наше неконкурентности, високе стопе незапослености и јефтине радне снаге, као и константних политичких притисака.

Кључне речи: економска политика; привредни развој; државне интервенције; кооперативе; Србија.

Abstract: Serbia does not have any reliable concept of development policy. More precisely, almost entirely the neoclassical development model is carried out, with all its negative consequences on a country which needs high and sustainable growth in a long period of time. Serbia needs macroeconomic stability; less rigid monetary policy; reforms in banking system coupled with the establishment of specialized domestic banks; inducement to developing of small-and-middle size enterprises (SMEs) especially in agriculture, metal and apparel industry, tourism and construction industry; then the enhancement of agricultural production and its international competitiveness by creating the cooperatives in mixed state-private ownership, the enlargement of farms, fulfillment of international standards, the protection of already existing geographic origin and brands, and providing the bounties for export. Being the late-industrializing country Serbia needs to achieve higher productivity rate in relation to technological frontier, but nevertheless the gap will be still wide; therefore State has to gather the funds for export subsidies, reconsider already existing and picking up new trade partners and follow the export-oriented strategy. In relation to foreign direct investments (FDI), the choice has to be made in order to get necessary resources but to preserve the national development strategy. IMF's neoliberal policy influences heavily on our economic development and we have to offer our own solutions and programmes in order to avoid IMF's projects. The process of economic integration in EU has to be examined in light of our uncompetitiveness, high unemployment rate and cheap labour, as well as constant political pressures.

Key words:

- economic policy; economic development; State interventions; cooperatives; Serbia.

---

* **Мр Дејана Гајино**в, магистар економских наука, Генерални директор фирме А.М.И. Интл., Москва, Руска Федерација.

Увод

Некадашња СФРЈ је 70-тих година XX века била међу земљама са најбржом стопом раста у OECD привредама и брзо се прикључивала групи средњедоходовних земаља. Нажалост, Србија је данас високо задужена земља, без јасне стратегије привредног развоја и економске визије, изразито зависна од међународне финансијске помоћи и кредита.

Управо због тога је овде нагласак дат на избор макроекономског приступа, за који сматрамо да би представљао најопортунитији оквир за модел привредног развоја и раста за нашу земљу у овом тренутку и у овим геополитичким околностима.

У другом делу рада акценат је дат на одређене проблеме који су карактеристични за привреду, Србије, од којих неки, као структурни, вуку порекло од СФРЈ, неки су резултат политичких притисака и ратних разарања у последњој деценији XX века, док су преостали настали применом неокласичне економске политике од 2000. г.

Приликом изношења проблема у нашој привреди и грешака економске политике није се пледирало на свеобухватност, већ је акценат дат на оне за које сматрамо да остављају најтеже и најозбиљније последице по нашу привреду, као и на оне који су најактуелнији.

Макроекономски приступ привредном развоју Србије

Наводимо неке од *опитних принципа економске политике* које би Србија требало да спроводи у наступајућем периоду: 1) дугорочне и развојне реформе привреде и друштва; 2) *селективне интервенције државе*; 3) спречавање недостатака тржишта; 4) *прагматизам у случају неефикасних инструмената државне интервенције*; 5) реципроцитет у обезбеђивању подршке приватном сектору; 6) артикулисана индустријска политика; 7) *таргетирање сектора* у којима се може најлакше остварити међународна конкурентност; 8) ниски порези за МСП, односно за таргетиране и стратешке секторе, као и ниски јавни расходи; 9) макроекономска стабилност и дисциплина; 10) одржавање монетарне и фискалне дисциплине, али не и њихова ригидност; 11) високи ниво штедње; 12) велике инвестиције у људски и физички капитал; 13) брз раст пољопривреде; 14) ефикасна алокација ресурса; 15) фискалне и финансијске мере оријентисане ка промоцији извоза, *селективном увозу технологије*, као и истраживању и развоју нових технологија и производа; 16) флексибилна радна тржишта; 17) константно унапређење технологије, продуктивности и међународне конкурентности; 18) отвореност ка трговини; 19) максимално искоришћење предности обиља фактора производње, односно поштовање диктата компаративних предности; 20) реални девизни курс; 21) брзо *хватање прикључка* са технички и економски најнапреднијим земљама у свету; 22) брза исправка погрешних политика и брзо уклањање дисторзија; 23) побољшање функционисања *партнерства између државе и приватног сектора*; 24) смањење диспаратитета у доходу и благостању; 25) равномерна дистрибуција дохода; 26) осигурање испуњења основних људских потреба; 27) промовисање субрегионалне и регионалне сарадње, као и (ре)избор извозних тржишта; 28) ефикасна бирократија; 29) изолација стварања и спровођења економске политике од политике и 30) одржавање дугорочне политичке стабилности.

Данас више није предмет сумње да држава¹ мора играти круцијалну улогу у процесу привредног развоја. Историјски гледано, све данашње тзв. развијене земље

¹ У Јапану је Министарство спољне трговине и индустрије – МИТИ било основано у циљу обуздавања послератне инфлације и обезбеђења *вођства државе* у обнови продуктивности и запослености

(P3) су користиле и користе различите облике протекционистичких мера. Основно питање је *да ли се ради о држави која је ефикасна у спровођењу државне политике*. Наиме, достигнућа привредног развоја не зависе од избора између *перфектног тржишта и неперфектне државе* или између *неперфектног тржишта и перфектне државе*, већ од napora да се створи оптимална комбинација између *неперфектног тржишта и неперфектне државе*. Односно, треба избећи симплифицирану државу *версус тржиште* дихотомију приликом управљања развојем.

Став Светске банке о улози државе у привредном развоју се означава синтагмом *market-friendly*² или *market-conforming*, по којој је улога државе ограничена на успостављање система власништва и инфраструктуре, као и на корекцију недостатака тржишта. С друге стране, већина противника неолибералних ставова *светске финансијске олигархије* (ММФ и Светска банка) заговара тезу о моделу државе као *промотера развоја*, односно *државе посвећене развоју (developmental state)*³ која сугерише да привредни развој захтева намерну дисторзију цена и да тржиште мора бити замењено снажним државном интервенцијом. Насупрот претходним ставовима, *market-enhancing*⁴ гледиште тврди да главна улога државе у привредном развоју треба да буде подстицање функција самог тржишта. То је управо гледиште које би требало да прихвате наши творци стратегије привредног развоја као полазну тачку и базу.

у индустрији. Ово Министарство је представљало *управитеља привреде*, јер је постављало планове који су се тицали структуре јапанске индустрије. Поред тога, било је одговорно за регулисање производње и дистрибуцију добара и услуга, контролу спољне трговине, итд. Држава је имала директан утицај на привредни развој подстицањем стварања нових сектора, неутралисањем последица економске депресије, стварањем здраве економске инфраструктуре, и сл. Држава је такође инструментима монетарне и фискалне политике регулисала алокацију ресурса у привреди, утицала на дистрибуцију дохотка међу становништвом, утицала на ниво економске активности. Посебно је снажно подстицала развој *knowledge-intensive* и *high-tec* сектора, као и што је *плански укидала секторе који нису могли да остваре међународну конкурентност*. Државни утицај те врсте на привреду је учинио да многи аутори поменути процес дефинишу појмом *Japan Incorporated* да би описали савез приватног сектора и државе. Чак и 80-тих и 90-тих година XX века, када је отпочео процес глобалне либерализације и када је остварио значајне трговинске суфиците у трговини са многим земљама, Јапан је генерално бранио своју индустријску политику, штитио кључне секторе и углавном задржавао спољнотрговинска ограничења.

Држава је такође играла кључну улогу и у привредном развоју Р. Кореје зато што *ниједна друга институција није имала способност или средства да усмери тако драстичну промену у тако кратком времену*. Резултирајући економски систем је укључио елементе како државног капитализма, тако и слободног предузетништва.

² Светска банка брани *market-friendly* приступ по коме је привредни раст резултат *функционалних интервенција* у сферама као што су промоција образовања, стабилна макроекономска политика, конкурентски режими и отвореност трговине. *Селективне*, и стога *market-unfriendly*, интервенције су генерално неуспешне и не препоручљиве. Ипак, треба имати у виду да *market-friendly* приступ побија неке претпоставке неокласичне школе. Међутим, разлика повучена између *market-friendly* и селективне интервенције је лажна. Не постоји економска основа за прављење разлике између функционалне и селективне интервенције, јер је свака интервенција која коригује недостатке тржишта *market-friendly*.

³ Порекло израза *корпорацијска држава (corporate state)* или држава посвећена развоју, односно *држава као промотер развоја (developmental state)* С. Johnson је приписао *специјалној природи државног приступа стварању економске политике у послератном индустријском развоју Јапана*. Појмом *developmental state* су обухваћене карактеристике структура које су стварале економску политику у Јапану, Р. Кореји и Тајвану. Шкрта карактеризација Johnson-овог модела *developmental* државе би укључила: 1) елитну бирократију, 2) ауторитарни политички систем, који подразумева политичко искључивање радничких покрета и 3) блиске односе између државе и крупног капитала. Држава усмерава, али не замењује тржиште.

⁴ *Приступ подстицања тржишта (Market-Enhancing Approach)* допушта појаву *грешака координације* у доношењу одлука о инвестицијама у процесу привредног развоја. Стога држава има задатак стимулисања координације између актера приватног сектора. Даље, *market-enhancing* приступ представља наставак аргумента о *неперфектности тржишта и неперфектности државе*. Задатак државе је да решава *системске недостатке* на нивоу привреде тако да се на оптималан начин остваре циљеви привредног развоја.

Концепт *developmental state* означава стратегију снажне државне политике и заједно са *private sector-oriented* приступом је названа *неокласичним интервенционизмом*. Многи је данас користе да опишу развојну стратегију Руске Федерације (популистички, *државни капитализам*) што не одговара истини.

Макроекономска политика потребна нашој земљи свакако треба да буде *стабилна* или *ниско инфлаторна*, али још више таква да створи повољно макроекономско окружење за инвестиције – *pro-investment*.

Мишљења смо да у наступајућем периоду треба да, успркос противљењу међународних финансијских институција, спроводимо ефикасну и селективну индустријску политику, односно снажну модернизацију и реструктурирање привреде. То би се односило на *оснивање нових* индустријских сектора *под заштитом*, ради производње добара која могу заменити увозна, што је потпуно супротно текућој ситуацији уништавања постојеће индустријске производње. *Индустријска политика* би требало такође да подразумева државну интервенцију у дистрибуцији ресурса у корист појединих сектора (*таргетирање*) ради превазилажења недостатака тржишта. *Промовисање извозних сектора* се мора концентрисати на таргетиране радноинтезивне секторе да би се након тога фаворизовала *отворена индустријализација*, са нагласком на експанзију индустријског извоза уз либерализацију увоза (уместо потпуно обрнутог процеса примењеног у нашој земљи). У тренутку када одабрани индустријски сектори постану међународно конкурентни, заштита и други облици подршке би били постепено повучени. *Међутим, као и у САД и у земљама ЕУ, наша привреда треба да задржи спектар протекционистичких мера и извозних подстицаја за секторе на различитим степенима зрелости – феномен који се погрешно описује као неутрално подстицајни режим.*

Генерално, индустријска политика треба да се спроводи *праћењем контура компаративних предности*. То указује да такође постоји јасна веза између привредног развоја и раста, и трговинског обрасца, односно *трговинске политике*.

Све у свему, политику супституције увоза не треба напустити у потпуности, већ је спроводити на махове, чак и током извозног бума. С друге стране, треба примењивати различите инструменте експанзије извоза. *Овакав тип развоја, путем унапређења супституције увоза на виши ниво, уз истовремено промовисање индустријског извоза* експлоатисањем *low-cost factor* инпута, се назива *дуалним* или *тандем* типом развоја и представља право решење за привредни развој и раст наше земље.

Нажалост, наши производи су често другоразредног и слабог квалитета, праћеног *нереално високим ценама*, неадекватним паковањем, немогућношћу поштовања договорених рокова испоруке и др. Посебан проблем предстаља *испуњавање међународних стандарда*, без одговарајућег правног оквира и међународно признатих домаћих институција за стандардизацију. Биће врло тешко пенетрирати на тржишта развијених и чак средње развијених земаља које карактерише тражња за производима високог квалитета, уз релативно ниске цене. Због тога се у стратегији привредног развоја мора инсистирати на *расту продуктивности*, растућој специјализацији, убрзаној акумулацији *know-how* и озбиљним напорима у истраживању и развоју. Циљ је да се ухвати техничко-технолошки прикључак са развијеним светом, односно да наши производи постану *међународно конкурентни*. У овом етапном процесу, посебно је важна улога државе.

Што се тиче *привлачења страних инвестиција*, треба имати у виду, између осталог, да се у основи ради о *избору* између СДИ и *национално-вођене стратегије технолошког развоја*. У том смислу, треба истаћи да су се неке од земаља које су развиле комплексне и технолошки динамичне индустријске секторе (Р. Кореја, Тајван и Јапан), најмање ослањале на СДИ. Генерално, за мали број новоиндустријали-

зованих земаља су стране инвестиције служиле као главни мотор раста и само у неким су износиле више од 10 % акумулације домаћег капитала!

Далеко важније питање је потреба да технологија буде *одговарајућа*. Већину расположивог *know-how* у свету су развиле најнапредније земље, са потпуно различитом обдареношћу факторима. То значи да би праћењем само страних *напредних* технологија, наша земља још више отворила *gap*-ове између технолошких нивоа одређених грана и компанија, и учинила тежим апсорбовање радне снаге! *СДИ користе предност ниских трошкова радне снаге, али је цена таквог привредног развоја постепена ерозија те предности!*

Треба предузети мере да се затворе канали за непродуктивне донације, шпекулативне инвестиције, инвестиције које повећавају незапосленост и бекство капитала, као и да се успостави веза између инвестиција и профита, и извоза и инвестиција, комбинацијом подстицаја и дисциплинских мера. СДИ као доминантни облик прилива страног капитала треба да уступе место инвестиционим фондовима.

Постоји велика контроверза у погледу доприноса раста укупне факторске продуктивности - УФП-а индустријализацији. УФП се иначе сматра *чистом* мером продуктивности или производне ефикасности. Студија Светске банке закључује да постоје *привреде подстакнуте инвестицијама* и *привреде подстакнуте продуктивношћу*. Привреде подстакнуте инвестицијама одговарају обрасцу *типичне земље у развоју* (ЗУР). Насупрот томе, привреде подстакнуте продуктивношћу имају релативно високе стопе раста УФП-а и више доприносе УФП-а расту производње. Међутим, с друге стране, велики број студија указује на занемарљив допринос раста УФП-а и значајнији допринос раста капитала.

Финансијски системи не могу бити коришћени за финансирање буџетских дефицита већ за апсорбовање и алокацију вишкова девиза. Реформу финансијских система треба да карактеришу тржишно оријентисани механизми, али у зависности од (не)очекиваних догађаја не треба искључити задржавање значајног нивоа државне контроле или поново успостављање након њеног смањења.

Све у свему, у привредном развоју: 1) држава треба да игра каталитичку улогу у формирању компаративних предности; 2) изабрани (*таргетирани*) сектори треба да буду привилеговани у инвестиционој структури; 3) државна предузећа нису неефикасна *per se*; 4) тржиште и држава нису узајамно искључиве алтернативе приликом стварања економске политике и 5) раст извоза мора бити део опште стратегије отварања привреде.

Проблеми и препоруке за најхитније интервенције у домену економске политике

Међу бројним проблемима који карактеришу привреду СЦГ могу се издвојити: 1) низак, нестабилан и недовољан привредни раст; 2) пад индустријске и пољопривредне производње; 3) ниска стопа продуктивности (5-7 %), односно 20 пута нижа него у ЕУ; 4) непостојање конкурентности индустријске и пољопривредне производње на домаћим и страним тржиштима; 5) недовољне и неисплаћене субвенције за пољопривредну производњу и извоз; 6) пад спољнотрговинских активности (од тога, *вештачки* пад увоза због ПДВ-а и на том основу *de iure* неисказана, али *de facto* постојећа неприхватљива непокривеност увоза извозом на нивоу од 25-28%, стагнација извоза на ниском нивоу, итд.) и спољнотрговински дефицит; 7) изузетно брза и непланска либерализација коју нису пратила ванцаринска ограничења увоза; 8) превисока пореска оптерећења; 9) рестриктивна монетарна политика; 10) прескупи кредити за подстицање привредних активности; 11) фиксни и вештачки девизни курс; 12) висока јавна потрошња; 13) инфлаторни притисци и

њихова непредвидивост; 14) неликвидност економских субјеката; 15) погоршање структуре монетарне масе M1; 16) de facto, вештачка макроекономска стабилност; 17) банкарски систем (уништене домаће развојне банке и квази иностране банке које имају статус домаћих банака); 18) држање девизних резерви у страним банкама; 19) висок спољни дуг са перспективом проблема отплате доспевајућих рата; 20) неадекватна употреба донација из иностранства; 21) у великој мери неуспешна, манипулативна и нетранспарентна приватизација, чију, бар делимичну, ревизију треба хитно спровести. Наше мишљење је да се одређени системи (као што су водоводни и електроенергетски) никако не смеју приватизовати, док за друге треба тражити стратешког партнера после модернизације постојећих постројења (нпр. рафинерије), а да се за националног авио-превозника треба да прихвати актуелни тренд спајања два или више превозника. Такође, нерешено питање реституције; 22) изостанак преструктурирања великих државних економских предузећа. 23) огроман број незапосленог радноактивног становништва са тенденцијом раста уз пратећи раст сиромаштва становништва. Треба нагласити да ниједна земља Источне и Средње Европе у тзв. транзицији није решила проблем незапослености продајом постојећих предузећа, већ оснивањем нових! Највећи проблем представља *структурна незапосленост*, као и трајање незапослености, јер је 70 % незапослених *дугорочно незапослено*. Са неолибералном концепцијом привредног развоја, неће се решити проблем, јер је у интересу *међународне финансијске олигархије да се повећава продуктивност све јефтиније радне снаге*, што одржавање постојећег нивоа незапослености или његово повећање итекако омогућавају; 24) висок ниво корупције; 25) умножавање, преклапање активности и неефикасност државних институција (агенције, фондови, комисије, итд.), које чине *паралелан систем* постојећим министарствима из истог домена; што свеукупно даје основа да се тренутна економска ситуација у нашој привреди може описати једном речју као *стагфлација*. Посебно би смо нагласили следеће области економске политике и међународних економских односа:

а) Монетарно-кредитна политика

Одређене специфичности наше привреде дефинишу у великој мери кредитно-монетарну политику: 1) потпуна *евроизација* привреде и становништва. На тај начин, промене у курсу се путем *spill-over* ефеката брзо преносе у привреду; 2) наша привреда је традиционално високо увозно зависна, тако да изузетно брзо *неутралише* позитивне трошковне ефекте девалвације. Стога се препоручује постепена и контролисана *депресијација*. С друге стране, вештачки одржаван курс поскупљује извоз и појефтиније увоз, са свим својим последицама; 3) потребне су велике промене у домену *цена које одређује држава* (струја, комуналне услуге и слично); 4) велики степен задужености како државе, тако и приватног сектора, би утицао да девалвација повећа терет дуга. Због наведеног се у нашим стручним круговима (већини) сматра да се свако померање девизног курса обавезно прелива у *инфлацију*. Међутим, неке процене говоре да је степен *spill-over* ефеката девалвације на цене око 25 %, у студији саме НБС наводи се да је тај проценат око 35 %, док је ММФ тај ниво одредио на чак око 40 %. На тај начин, и поред тога што многи сматрају другачије, не сматрам да је курс најважнији узрок инфлације код нас.

Рестриктивне мере монетарне политике НБС додатно угрожавају лошу економску ситуацију у нашој земљи, јер се у крајњој линији због њих повећавају сви трошкови и следствено, смањује међународна конкурентност наше привреде. Такође, повећани трошкови новца ће се пренети на (раст) цена производа, чиме се почетна интенција борбе против инфлације обесмишљава. Поред тога, дугорочно посматрано,

ниједна земља у свету није изашла из економске кризе монетарном ригидношћу већ концептом привредног развоја!

И када се говори о монетарној политици опет се *de facto* мора поћи од нужних структурних реформи. Монетарно-кредитна политика би се могла укључити у домен краткорочне макроекономске политике, и при томе треба: 1) јасно разграничити задатке и одговорности фискалне и монетарне политике, будући да прва представља основицу стабилности, док је монетарна политика у томе прати. Никако се не сме десити обрнуто, као што је сада случај у нашој земљи; 2) извршити неопходне промене Закона о јавном дугу, којима се омогућава задуживање државе и општина, и на домаћем тржишту у еврима. Односно, у том делу треба привилеговати и искључиво се ослонити на националну валуту; 3) обезбедити реалне камате на динарским обвезницама, почев од НБС, јер тренутно важеће стопе нису реалне, а ремонетизација је заустављена и опада, што указује на смањено поверење у националну валуту; 4) након политике фиксног курса водити политику контролисаног пливајућег курса динара уз постепено неутралисање разлике у нивоу инфлације која постоји у нашој земљи и евро зони; 5) даљу либерализацију финансијских токова, упркос захтевима међународних финансијских организација, спроводити врло опрезно, у неким деловима и чак зауставити; 6) наша влада је у оквиру мера за смањење инфлације предвидела неке, у најмању руку, зачуђујуће мере некомпатибилне са привредним развојем и растом: (нпр. сузбијање монопола у индустрији хране; НБС је већ применила мере *повлачења новца из оптицаја*, итд.).

б) Финансијски систем

По диктату ММФ-а извршена је продаја домаћих банака (уз свега пар изузетака) чиме се *осигурало да банкарски сектор остане ван домета домаће конкуренције*. Истовремено уз низак лимит за оснивање банака, страним банкама је дата могућност (која у свету не постоји) да изврше *докапитализацију средствима грађана из штедних улога и других домаћих извора*. Од новембра 2005. г., продајом Војвођанске банке, *преко 90 % финансијског система Србије контролишу странци!* Такав пример не постоји ни у једној другој држави Европе, односно просечан ниво домаћих банака продатих страним лицима у ЕУ је око 10 %! Ту треба истаћи да је *кредитбилитет страних банака - купаца изузетно низак*, јер су за наведене трансфере првенствено заинтересоване аустријске, грчке и италијанске банке ниског до средњег рејтинга. Земље са дефинисаном стратегијом развоја, као што је Словенија, су одбиле наведени захтев ММФ-а. Стога не чуди што овакав банкарски сектор, на челу са НБС која спроводи неолибералну стратегију, даје изразито неповољне услове за кредитирање активности домаћих пословних субјеката, у облику камата од 25 %-30 %, девизне клаузуле (која је била законски забрањена у СФРЈ), итд.

Реформа нашег финансијског система такође мора да обухвати *оснивање бар две развојне банке*: за подстицање извоза и/или посебно за развој пољопривреде. У овом тренутку од 41 банке ниједна нема развојну функцију. Такође, потребно је *продуктивно коришћење девизних резерви* наше земље (које се држе ван наше земље), уз хитно *оснивање сопствених и/или мешовитих банака у иностранству*, у земљама које представљају наше (потенцијалне) најзначајније трговинске партнере.

Поред тога, истакли би смо предлог да се преостали мали број *домаћих банака* што пре *докапитализује домаћим капиталом* и поред тога, оснажи за тржишну утакмицу у корист привредног развоја и раста, евентуалним међусобним интеграцијама.

в) Мала и средња предузећа (МСП)

Нестанак великих индустријских комплекса у државном власништву проузроковао је огроман број незапослених, као и пад и недостатак понуде одређених индустријских производа. То су, за разлику од наше земље, били узроци развоја приватног предузетништва у земљама Источне и Средње Европе. Међутим, на супрот нашој политици која је од почетка према приватном сектору била нејасна и често амбивалентна, у већини ових земаља су постојале јасне мере за подстицање МСП. *Држава је ниво одлучивања спустила на ниво општина*, које су заинтересованим будућим предузетницима давале простор и иницијална средства. Почетни пројекти су имали вредност од 4-5.000 евра. Искуства ових земаља показују да будуће предузетнике првенствено треба *едуковати*. Поред тога, ту се не завршава улога државе, јер генерално МСП представљају *породичне задруге* које запошљавају 1-10 радника. Власнике таквих МСП треба додатно усмерити да би имала економског оправдања да запосле 50-100 радника, чиме се великим делом решава и проблем незапослености. Међутим, *интервенција државе* треба да подразумева да се сви *кредити, као и донације морају давати под строгим контролом*. Интервенција државе у овом домену такође треба да се односи и на: *успостављање система преквалификације људи који су остали без посла; давање земљишта у државном власништву на располагање МСП по приступачним ценама* ради што јефтиније изградње њихових објеката и *успостављање гаранцијских фондова*.

Наша држава је у домену подстицања МСП највише учинила кроз *Фонд за развој*, а такође је у оквиру Фонда створен и *Програм подршке за отпочињање посла*, који је уведен 2004. г. *Планом* подршке развоју МСП за период 2005-2007. г., предвиђа се отварање 10.000 МСП која би запошљавала 30-40.000 људи, као и 20.000 радњи које би запослиле 30.000 људи. Међутим, мишљења смо да овај план неће бити остварен. Такође, *планско оснивање МСП* је заиста готов у потпуности *ван домета интервенције државе*.

Домаћа средства за подстицање развоја МСП, поред удруживања капитала преосталих домаћих банака, треба наћи у средствима (*некада савезног*) *Фонда за подстицање запослености у неразвијеним регионима*, у коме је после сукцесије остало око 36 мил. еура. Зачуђује да се та средства уопште не користе од 2000. г.

Истакли би смо још једну чињеницу, која се не односи ексклузивно на МСП. Наиме, само у Србији постоје *чак 22 домаће и стране институције* које *помажу развој МСП* (SIEPA, Фонд за развој, регионалне агенције и центри за развој МСП, итд.). Активност ових институција се у значајној мери преклапају и оне представљају *паралелни државни апарат* постојећим министарствима, без довољно контроле њиховог рада. Такође је интересантно да се све стране институције (а по њиховом диктату и домаће) *слажу да у Србији обавезно треба развијати МСП у областима пољопривреде, намештаја (!), одеће, све у свему, производа нижих фаза прераде, без повезивања и стварања МСП виших фаза прераде и целине националног производног система*. Интересантно је да се МСП *у сектору услуга* подстичу само спорадично у домену туризма, док се грађевинарство, као наша (у периоду пре 2000. г.) изузетно пропульзивна грана, уопште не подстиче ни од страних, ни од домаћих институција, већ се пројекти високе вредности, *уступају* страним компанијама.

г) Подстицање развоја и стицање међународне конкурентности пољопривредне производње

Основни захтев у домену пољопривреде је *стварање кооператива*, као *нових предузећа у мешовитом, државно-приватном власништву*. Намерно употребљавамо назив *кооператива*, јер долази до забуне у тумачењу наше идеје, а и губи се из вида оно што представља стратешки интерес наше земље. Наиме, кооперативе би требало

јасно разликовати од некадашњих задруга (и свакако неефикасних производних и пословних удружења и заједница). Кооперативе би требало да представљају профитно удруживање. С једне стране, одређеног броја заинтересованих пољопривредних произвођача, који живе у једном округу (а не једном селу) и деле заједнички интерес за производњом једног производа или једноврсних међународно конкурентних производа са заштићеним географским пореклом. С друге стране, држава би обезбедила комплетно или део потребног земљишта, инфраструктуру, евентуално већ постојеће зграде и постројења, одређена нобчана средства, поготово у почетку по изразито повољним условима, као и део менаџмента. Кооператива би водила стручни надзор над процесом производње заједничког производа код свих појединачних произвођача у смислу задовољења свих стандарда, као и над маркетингом и извозом датог производа у смислу стварања робне марке, заштите имена у иностранству, бриге о обезбеђивању потребних количина, променама у светској тражњи и сл.

У циљу подизања ефикасности производње појединачних произвођача потребно је укрупњавање поседа (на пример, величина фарми у ЕУ је 6,5 пута, а у Енглеској чак 25 пута већа него у Србији). Даље, треба обратити пажњу на узгој стоке и производњу меса и месних прерађевина, јер најновији стандарди, не само у ЕУ, већ и у другим земљама света забрањују вакцинасање стоке, између осталог. Такође, ни наше кланице не могу да обезбеде потребне сертификате за тзв. извознички број (као уосталом ни млекар!). Генерално, проблеми су бројни. Такође, број високо продуктивних грла по хектару у ЕУ већи је 1,5 пута (у Холандији 5,5 пута), производња меса по хектару обрадивог земљишта у ЕУ просечно је већа 2,7 пута (у Холандији 14,3 пута), принос пшенице у ЕУ је виши у просеку 2,3 пута него у нашој земљи, итд. По потрошњи ђубрива смо међу последњима у свету са само 40 kg по хектару. Број стоке у Србији 2005. г. је исти као и 1910. г! У земљи постоји свега око 425.000 трактора и 25.000 комбајна, чија је просечна старост 18 година. Последнице су све нижи приноси по јединици површине. Сваке године, пре свега због недостатка одговарајућих подстицаја, готовог новца и/или повољних кредита, остаје необрађено око 200.000 хектара. На тај начин, сваки производ постаје све скупљи и неконкурентнији, као на домаћем, тако и на страном тржишту.

Треба истаћи и потребу заштите домаћих робних марки (да се не би десио исти случај као са облачинском вишњом, коју смо бесплатно, без контроле и елементарне мудрости дали Молдавији, Украјини, Бугарској, Македонији, итд. начинивши од њих, на тај начин, велике конкуренте на европском тржишту), селекционирања сорти воћа и поврћа (на пример, неселекционирани сорте кајсија, и поред квалитета и светске тражње, онемогућавају њихов извоз), увођења потребних стандарда, добијања потребних сертификата и спречавања увоза генетски или на други начин некавалитетних и неодговарајућих производа за људску и животињску исхрану. Такође је и ценовна политика остављала и оставља огромну штету на развој пољопривреде.

Поред тога, држава мора обезбедити премије за пољопривредну производњу које износе и по 30 % у Аустралији, Кувајту, итд. Ми морамо подстаћи производњу за извоз у висини од најмање 15 % од вредности планираног извоза. Иако је пољопривреда учествовала 2004. г. у нашем БДП-у са 65 %, док је директно учешће у стварању ДП-а око 26 %, издвајања из буџета за субвенционирање пољопривреде се крећу на нивоу од око 4-5 %. Извозне субвенције ће чак бити укинуте, а наводно више ће пажње креатори наше економске политике посветити модернизацији и развоју села уопште! ЕУ (450 мил. становника) даје субвенције за пољопривреду у висини од 127 евра р/с, док у нашој земљи (9 мил. становника) износе нешто више од 20 евра р/с. И ЕУ (као и САД) има посебне канале за субвенционирање пољопривреде, не само у облику Заједничке пољопривредне политике, те стога делује лицемерно реформа исте

која искључује могућност да се у новим и будућим чланицама, у одређеном року, развије међународно конкурентна производња у овом сектору.

д) Подстицање извоза

Привредна трансформација је потребна нашој земљи, између осталог, и у циљу смањења међусобно повезаних институционалних и структурних препрека које уназађују инвестициони процес, технолошки прогрес и извоз у једној *касно-индустријализирајућој земљи (late-industrializing country)* каква је Србија.

Чак и када продуктивност буде побољшана у односу на *технолошку границу*, трошак по јединици и разлике у квалитету производа ће остати врло велике. Извоз таквих производа ће остати немогућ осим уколико се не обезбеди одређени облик *извозних субвенција*. Што је већи *gap* у трошковима и квалитету између производње за извоз наше земље и *технолошке границе*, то би извозна субвенција требало да буде већа. Стога, остварење транзиције од супституције увоза ка извознооријентисаном расту зависи од брзине којом расте домаћа тражња. Што је она бржа, то је нижи трошак транзиције и обрнуто.

Јачање нашег извоза зависи и од кретања светске трговине, тражње за појединим производима на релевантним тржиштима за нашу привреду, *обезбеђења* од пада тражње и протекционизма тзв. РЗ диверсификацијом извоза на бази диверсификације у таргетираним секторима, као и селекцијом трговинских партнера на основу бројних параметара, а пре свега потреба наше привреде (поред традиционалних партнера и суседних земаља, посебну пажњу треба посветити BRIC земљама – Бразил, Русија, Индија, Кина), итд.

Политика промоције извоза мора наметнути дисциплину нашој привреди преко међународне конкуренције. Девизни курс и цене фактора морају бити реални у циљу одржавања извозне конкурентности. *Оријентација ка извозу* стога намеће горњу границу колико домаће цене могу да одступају од цена на светском тржишту. Успешна политика избегава курсеве који су значајно прецењени.

Улога спољне трговине и инвестиција значајно варира током времена и између земаља. Генерално, пораст страних инвестиција уводи не само финансијски капитал већ, још значајније, унапређује управљачке и техничке капацитете, и приступ међународним маркетиншким каналима. Ипак, код *страних директних инвестиција* (СДИ) треба бити обазрив, јер оне мењају структуру привреде домаћина сагласно својим интересима и често стварају тзв. дуални тип привреде. Нажалост, за сада, иноулагачи у српску привреду првенствено рачунају на експлоатацију домаћег тржишта (цигарете, цемент, пиво, млеко и млечни производи, итд.), односно не доприносе значајно ни неутралисању технолошког заостајања, ни повећању извоза!

Од постојећих мера за подстицање извоза можемо истаћи да, на пример, наметнути услови за добијање *кредита за осигурање извоза* говоре о погрешној стратегији и чак, лицемерју наших *творца* економске политике: 1) намењени су већ основаним и великим предузећима; 2) намењени су предузећима која већ остварују значајан обим извоза (1 мил. евра), што значи да се искључују мања предузећа и/или предузећа која се налазе у најтежој фази-фази припреме за пенетрирање на страно тржиште; 3) због услова у облику домаћег садржаја од 51% у извозном производу, у нашој високо увозно зависној привреди, искључена су бројна предузећа, а предност се даје домаћим монополистима (нпр., производња и извоз шећера) и 4) мишљења смо да у актуелним условима наше привреде, чак можда ни за крупна предузећа, а свакако не за средња (која треба да буду тзв. мотор раста) уопште није предузетнички логично говорити о *краткорочним кредитима* које нуди Фонд за развој (до 6 месеци, уз *могућност* обнављања до годину дана), јер се конкретизација преговора о извозу,

припрема производње, производња, отпрема и уобичајени рокови наплате не уклапају у овај временски оквир. Такође, сувишно је коментарисати присуство валутне клаузуле у кредитима за подстицање извоза!

е) Однос са ММФ-ом

Политика ММФ-а је неолиберална, утемељена на принципу слободног деловања тржишта и привидно једнаких услова за све учеснике на тржишту. Међутим, треба подвући да политика ММФ-а не уважава националне специфичности већ примењује готово истоветан модел за све ЗУР са потпуно или готово потпуно различитим проблемима и потребама.

Велика је заблуда да стриктно спровођење мера које предложи ММФ обавезно производи решавање привредних проблема! Напротив, чак је и у *Конгресу САД 2005. г.* изнета чињеница да је *свега 40 % пројеката ММФ-а дало одређене позитивне резултате!* Такође, искуства земаља Источне и Југоисточне Азије 1998. г., као и искуство Аргентине, наводе на још опрезнији закључак. Чак и Stiglitz сматра да се *без услуга* ММФ-а могу успешно савладати многе економске тешкоће.

Друга велика мана овог *међународног финансијског олигарха* је да искључиво штити интересе крупног капитала, односно национални интереси земље у питању су потпуно неважни.

Треће, створена је фама о непостојању маневарског простора у преговорима са ММФ-ом, поготово задужених земаља. Међутим, то је само делимично тачно, јер ММФ у већини ЗУР поставља *марионетске владе* које без поговора спроводе његову политику, па чак и бројне потезе друге врсте оправдавају наводним наредбама ММФ-а.

Преговори наше земље са ММФ-ом се, због непостојања самосталне економске политике и јасне стратегије привредног развоја, воде *под притиском ММФ-а*. У случају да је наша земља имала јасну стратегију привредног развоја, ММФ нам не би (морао) наметао толико неадекватних решења за наше проблеме (пример Словеније, Чешке, итд.)! Третман Србије од стране ММФ-а се може дефинисати као *третман стечајног управника*, кога уопште не интересује привредни развој наше земље.

Као оправдани могу се прихватити *захтеви* ММФ-а да се смањи јавна потрошња и да девизни курс буде реалнији (мада је тај захтев уследио након увида у штету која је узрокована претходним захтевом ММФ-а у погледу девизног курса), али постоје нерешена питања у области монетарне политике, структуре јавне потрошње, раста плата у јавним предузећима, смањивања дефицита платног биланса, инфлације, итд.

Као потпуно нетачна може се тумачити тврдња ММФ-а да се *макроекономска нестабилност* првенствено дугује *структурним проблемима у државним и јавним предузећима*. Такође, као апсурдну можемо третирати тврдњу ММФ-а да други разлог лежи у томе што је *раст домаће тражње надмашио раст БДП-а*, уместо економске истине да је раст (домаће) тражње један од фактора привредног раста и да се тврдња мора поставити обрнуто: *проблем је што је раст БДП-а безначајан*, а за то разлоге морамо тражити у низу од стратегије развоја до ниске продуктивности и лоше организације производње. Такође, сада стручњаци ММФ-а оцењују да је трећи узрок макроекономске нестабилности *лоше вођена монетарна политика са фиксним курсом динара* у односу на евро и траже девалвацију динара од око 34 %, док би за нашу економску политику најприхватљивија била лагана депресијација од око 14 %. ММФ захтева да *стопа инфлације буде једноцифрена*, што никако не представља основни проблем наше економске политике.

ММФ тражи усвајање буџета за 2006. г. уз поштовање наведених захтева и смерница. Србија је успела да оствари буџетски суфицит од 1 % БДП-а у 2004. г. за разлику од дефицита у 2002. и 2003. г. од око 4 %. Исказани *суфицит* је у највећој мери резултат увођења ПДВ-а (40 %), док се остатак односи на део прихода од приватизације. Буџетски суфицит, без *статистичког фризирања*, би се остварио само укупним смањењем јавне потрошње за 1,35 %, што би било контрапродуктивно за привреду у целини. У том смислу, буџет би требало *постепено* да се реконструише, са *константним смањењем јавних расхода* који ће се изводити на *социјално прихватљив начин* – на годишњем нивоу јавна потрошња би требало да се смањује за 1 %-тни поен тако да би смо до 2010. г. државну потрошњу свели на 40 % БДП-а уместо актуелних 49 %.

Следећи захтев се односи на стечај банкрутираних предузећа. Међутим, лако је уништити, односно довести до стечаја одређено предузеће, а много је теже издвојити његов здрави део, реструктурирати и од њега учинити нуклеус будућег развоја тог предузећа (*систем инкубатора*). Поред тога, масовним стечајем неликвидних предузећа без програма њиховог реструктурирања или озбиљног подстицања МСП, ниво незапослености ће се још више повећати, са несагледивим последицама.

ф) Однос са ЕУ

Процес економске интеграције у ЕУ може се дефинисати као *рециклирање компаративних предности*. Прикључење нових чланица овој групацији представља стварни и константан *конфликт и конкуренцију* између земаља оснивача и ново-придошлица. Међу чланицама ЕУ се јасно појављује *хијерархијски образац* финансијских и трговинских токова, који често подсећа на *неоколонијални однос*, поготово у односу према слабије развијеним земљама и нечланицама. С друге стране, снажна експанзија трговине, инвестиција и других економских веза у оквиру ЕУ је била од круцијалног значаја за развој и раст појединих чланица, јер је трговина између чланица расла много брже од трговине са спољним светом – тзв. *тврђава Европа*.

Три фактора ограничавају висок степен стварне интеграције. Прво, *различити степен развијености* постојећих 25 чланица. Нових 10 чланица је иницирало нову расподелу инвестиција, добити и нових радних места у корист чланица у којима су трошкови нижи, а тржишта флексибилнија. У многим земљама *језгра* ЕУ, нпр. Немачкој, јасно се истичу *евроскептични ставови*, при чему се ЕУ схвата искључиво као заједнички економски простор и царинска унија. Многи аутори сматрају да концепт ЕУ није погрешан, али би могао кренути у погрешном правцу уколико би сви процеси почели да се *унифицирају и централизују*, при чему је тешко поставити границу. На пример, уколико је монетарна политика јединствена, онда постоји *наредба* да се у исте оквире постави и фискална политика, од чега се одустало управо када су земље језгра, Немачка и Француска, прекорачиле задате границе. То је доказ да се *не може спровести унифицирана монетарна и фискална политика*. Поред наведеног, треба истаћи да су земље језгра ЕУ више заинтересоване за *евромедитерански процес интеграција* (Немачка-Турска; Италија-Либија; Француска-земље Магреба), о чему сведочи много већи ниво инвестиција у ове земље Медитерана од стране ЕУ него у земље Југоисточне Европе - *гранични регион*, које се већ налазе у процесу прикључења Унији. Наведене чињенице итекако треба имати у виду у нашој стратегији (*вишеслојног*) односа према ЕУ.

Може се регистровати да у нашим политичким и привредним круговима постоји *преувеличавање значаја* Студије о изводљивости, јер она само отвара пут преговорима за потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању ЕУ. *Студија о изводљивости* не представља никакав уговорни однос, већ *само оцену*

припремљености наше земље за преговоре. Треба истаћи да Студија представља *нови документ* који није постојао у време припрема за пријем садашњих нових 10 чланица из Централне и Источне Европе, већ га је Европска комисија увела за државе Западног Балкана (или Југоисточне Европе). Такође треба нагласити да у Студији о изводљивости за СЦГ није укључена територија Косова.

Србија не може постати члан ЕУ без Закона о реституцији. Такође, можда основна препрека нашем будућем чланству лежи у сталном инсистирању на испуњењу различитих *политичких услова* који немају основа ни у једном званичном документу Уније који се односи на пријем нових чланица.

Иако међународне финансијске институције инсистирају да је наше будуће чланство у ЕУ од кључног значаја за “неометано учешће у светској трговини, приступ тржиштима капитала и великим СДИ потребним за реструктуирање привреде” треба нагласити да су *страни инвеститори јасно истакли да почетак преговора Србије са ЕУ неће донети очекивано повећање СДИ*. Препреке за повећање страних инвестиција леже у, између осталог, огромној корупцији на свим нивоима, нефлексибилном Закону о раду, нефлексибилној државној бирократији, постојању државног власништва над градским грађевинским земљиштем, као и нерешеној реституцији и многим другим факторима. Страни аутори, вршећи поређење земаља које се припремају за чланство у ЕУ, истичу да је СЦГ било потребно 5 година да достигне ниво стандарда у процесу европских интеграција који је Хрватска достигла већ у мају 2000. г.

Закључак

Економски проблеми наше земље су се *de facto* акумулирали од краја 70-тих година наовамо, тако да се у решавању истих никако не могу применити модели који важе у РЗ. Напротив, основни проблем је како да наша земља поново дефинише стратегију привредног развоја и оствари *статус тзв. новоиндустријализоване земље* (NICs). NICs су 1979. г., према Извештају ОЕЦД-а, укључивале Р. Кореју, Тајван, Хонг Конг, Сингапур, Бразил, Мексико, Шпанију, Португал, Грчку и Југославију.

Кључ за привредни развој *late-developing* држава, као што је Србија, је да ухвате прикључак са технолошком границом (*technological frontier*) у домену, испрва, производње потрошних добара и услуга. Способност да се ухвати прикључак зависи од стопе раста тржишта, односно тражње за одређеним производима. Раст тражње омогућава инвестиције у нови капитал, специјализацију и стицање искуства за нове технологије. Главна тешкоћа која омета овај процес је повезана са односном стопом раста тражње *via* супституције увоза. Уколико је домаће тржиште мало и, што је још важније, расте релативно споро, онда се специјализација, инвестиције и учење могу остваривати недовољно брзо да би се затворио *gap* са *технолошком границом*. На тај начин, уместо хватања прикључка, земља заостаје у растућој мери.

Нажалост, у оквиру доминирајућег светског поретка, који укључује неравноправне односе између само формално равноправних партнера, постоји оправдана сумња у остваривост сужавања светског *развојног gap*-а. Зато је *осмишљавање* ефикасне и мудре стратегије привредног развоја, која ће *бити адекватна у овом тренутку и за специфичне услове у нашој земљи*, од есенцијалне важности не само за ову, већ и будуће генерације.

ЛИТЕРАТУРА:

- Гајинов Д. (2000): "Латинска Америка у савременим процесима глобализације и регионализације"/Латинска Америка у процесу глобализације и регионализације-могућности, препреке и опције, *Метрополитен* агенција, Београд, - стр. 63-76.
- (2003): Годишњи извештај НБС 2002, Београд, с. 140
- (2004): Годишњи извештај НБС 2003, Београд, с. 137.
- (2005): Годишњи извештај НБС 2004, Београд, с. 183.
- (2003): Економски преглед НБС (св. за јануар, с. 71; април, с. 62; јул, с. 57 и октобар, с. 67, Београд).
- (2004): Економски преглед НБС, (св. за јануар, с. 56; април, с. 56; јул, с. 67 и октобар, с. 73, Београд).
- (2005): Економски преглед НБС, (св. за јануар, с. 67; април, с. 66; јул, с. 60 и октобар, с. 85, Београд).
- (2005): Конјуктурни трендови Србије/ ПКС, Центар за научно-истраживачки рад и економске анализе, Београд, бр. 1, окт. 2005.
- (2005): Конјуктурни трендови Србије/ ПКС, Центар за научно-истраживачки рад и економске анализе, Београд, бр. 2 нов. 2005. г.

DEJANA GAJINOV

S u m m a r y:

A SELECTIVE VIEW UPON THE CURRENT MACRO- AND MICROECONOMIC STATUS OF SERBIAN ECONOMY

This articles argues, on the basis of given facts and existing circumstances in Serbia in the beginning of 2005, that in 2006 new economic policy has to be linked not only to much higher growth performances, but the economic development in whole. In the 1970s, the SFRY was among the countries with the highest growth rate. Unfortunately, due to the structural problems in our economy, i.e. the errors originated in economic policy dating from the period of socialist, planned-economy, political pressures and economic sanctions in the 1990s, but also the neoclassical policy from 2000, Serbian economy is now facing with lot of problems among which the lack of defined, applicable and long-term strategy of economic development is the most important. Other problems just arise from the above-mentioned one. Therefore, in this paper is presented the new macroeconomic approach to the Serbian economic development which corresponds to the present problems. Also, in the second section we give the most urgent recommendations for economic policy and practical solutions considering the prospects for sustainable economic growth and development.

Up-to-date economic performances and circumstances are presented as stylised facts models, rather than mathematical models or statistical methods, in order to be accessible to non-economists, as follows: 1) theoretical approaches; 2) empiric researches; 3) comparative analysis; 4) secondary resources.

Summing up, we propose the policy which enables the outlook of achieving the status of newly-industrialized economy. We propose industrial targeting, i.e. sector-specific industry policy. Also, we stress the importance of mutually benefit relationships with the international financial organizations (*financial oligarchy*), EU, and regional integration structures, WTO, etc. Finally, we point out that the key for the economic development of *latecomers*, like Serbia, is the process of catching-up with technological frontier, diminishing the development gap.

The purpose of this paper is to show that there is a case for a new model of Serbian economic development; one which accepts the importance of State, also recognizing the significance of cooperation, and interaction of State and private sector.